

Любов Дрофань

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник

ЕКЗИСТЕНЦІЯ ЛИСТІВ МИХАЙЛИНИ КОЦЮБИНСЬКОЇ ДО ЗІНИ ГЕНИК-БЕРЕЗОВСЬКОЇ

Анотація. На основі листування літературознавця і шістдесятниці Михайлини Коцюбинської з чеським науковцем-україністкою Зіною Генік-Березовською досліджено громадсько-політичне життя України 1960-х років, культурницькі та національні ініціативи митців і вчених, рух спротиву української інтелігенції. Крізь призму епістолярного жанру висвітлено життя і діяльність М. Коцюбинської в означений період. На основі розсекречених матеріалів простежено, як відлунювалися дії митців-дисидентів в партійно-документальній ієрархічній системі.

Ключові слова: рух спротиву, митці-дисиденти, розсекречені матеріали, партійно-кадровська система стеження, публічні таврування.

Постановка проблеми. Висвітлити суспільно-політичний простір України 1960-х — поч. 1970-х років через аналіз і систематизацію об'єктивних даних і суб'єктивного фактажу є надзвичайно актуальним для сьогодення. Можливість ознайомитися з тією частиною нашої історії, яку означено терміном «шістдесятництво», дає нам листування одного з учасників цього процесу, літературознавця, письменниці та громадського діяча Михайлини Коцюбинської (1931–2011). Таким чином, відкривається можливість почути з перших вуст без нашарування пізніших різнотлумачень і оцінок про біжуче політичне і культурне життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про природу листа як межового жанру теоретизувало чимало дослідників різних часів та напрямів. В українській літературі цими питаннями в наші дні займаються Надія Миронець, Світлана Коцера, Іван Забіяка, Олександр Шугай, Лариса Мірошніченко, Віра Агеєва, Оксана Забужко та багато інших.

Мета статті. Беручи за основу листування Михайлини Коцюбинської та партійні архівні документи, відродити «феномен доби», в якій виник рух опору та дисидентства, нонконформізму та спротиву. Адже М. Коцюбинська як активний учасник неформальних заходів була в полі зору ідеологічних служб, зазнавала різкої критики керованої наукової громади, була виключена з лав партії, зрештою звільнена з роботи в Інституті літератури і змушена тривалий час шукати підробітки, перебувала під забороною друкуватися, а тому випала з наукового процесу на довгі роки.

Виклад основного матеріалу. У відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України зберігається неоціненний документальний скарб — архівний фонд чеської дослідниці Зіни Генік-Березовської (фонд 201). Цю джерелознавчу колекцію передав в Україну її син Марко за сприяння Посольства Чеської Республіки в Україні. Серед багатющих зібрань міститься і листування (близько 300 листів) Михайлини Коцюбинської, за ініціативи якої й відбулася така історична акція: «Передача цього багатющого зібрання, що є винятково важливим джерелом з історії української еміграції в Чехословаччині і містить ок-

ремі автографи й документальні комплекси визначних діячів української культури XIX–XX ст., відбулася в кілька етапів з ініціативи близької подруги Генрик-Березовської — працівниці Відділу рукописів Інституту літератури Михайлини Коцюбинської» [1, с. 620]. Як відомо, Михайлина Коцюбинська була найближчою приятелькою Генрик-Березовської, а тому її листи, не скуті умовностями, перетворилися на вільну розмову, і їх можна розцінювати як літературний факт. Пізніше, уже по смерті Зіни Генрик-Березовської, М. Коцюбинська напише спогади про свою духовну товаришку, подругу і пропагандиста української культури в Чехословаччині. «Зіна Генрик-Березовська щільно, душею і помислами, пов'язана з шістдесятницьким Ренесансом в Україні. Не лише як зацікавлений спостерігач, а й активний учасник. Була знана й люблена в колі шістдесятників («золотою бджілкою» ніжно називав її Іван Світличний). Пропагувала в Чехословаччині творчість молодих українських поетів, що мужніли на хвилі відродження, нетрадиційне українське малярство. Підтримувала постійні творчі контакти з Іваном Дзюбою, Іваном Драчем, Євгеном Сверстюком, Іваном Світличним, Григорієм Кочуром та багатьма іншими» [2, с. 45]. Михайлина Коцюбинська зізнавалася в інтерв'ю газети «День» (23.08.2000) про свої наміри видати найцікавіші листи до Зіни Генрик-Березовської, які стануть матеріалами «до антології епістолярних шедеврів, якої ще не існує в природі, але сподіваюся, колись вона таки постане» [2, с. 354].

Та листи самої Михайлини Хомівни до Зіни Генрик-Березовської становлять значний інтерес не лише як факт історичний, а й як психологічний і художній, вони є блискучими зразками есеїстики. Хоча цей жанр ніби вислизає од вивчення, але за емоційним і психологічним напруженням він має велику амплітуду. Рухається в бік бібліографічної фактографії, літератури факту. У легкому просторі епістолярного тексту, автором якого була науковець з гучним прізвиськом, а ще людина творча й ініціативна, часто подавалася мозаїка імен і подій, огляди культурно-мистецького життя. Врешті — тут мікс інформативності, інтимних переживань, приватних деталей, і майже ніколи про політику, яку старанно оминала, добре знаючи про всевидяще око спецслужб. Це своєрідний кінолітопис її життя, емоційно описаний нею самою, день за днем, місяць за місяцем, події густо переплетені емоційними вставками, цитатами з віршів, вирізками з газет і журналів, мистецькими творами. Це, зрештою, роман у листах, тонко-психологічний, самокритичний і самоіронічний, тут розгортається гостросюжетна драма її життя, її страждань, її почувань. Але якщо ширше подивитися, то це драма зашореного суспільства, з його табуєваними правилами і законотворчими громадянами.

Композиційно більшість листів містить:

- розповідь про події — суспільні, історичні, культурні;
- описи природи, за якими криється настрій громадянства, те, що відбувається з друзями, алюзії на політичні події (використання езопової мови);
- запрошення до письма, прохання різного роду;
- детальний опис виховання Тані — дівчинки, взятої з дитячого будинку, яка стала по суті найріднішою людиною, перед якою відчувала велику відповідальність, рефлексії з цього приводу: «Померла моя родичка, залишивши 4-річну сирітку. Склалося так, що я мусила її удочерити. І тепер у мене є хвостик — маленька білява, з глибокими очима Таня (лист від 30.07.1965) [3, од. зб. 58]. І в іншому листі про неї (від 14.06.1965): «Звуть Таня, русява, з чарівною усмішкою, ніжна і мила, розвиток дещо затриманий, говорить погано, ніби здорова. От і все. А що в ній закладено і чи виявлюся я здатною зліпити з неї людину невідомо... Але я все сприйняла як долю. І мушу з нею жити». Прагла до ідеального у ставленні до дівчинки, зосередившись на системі виховання і навчання. Та при цьому визнавала, що неодмінно втрачала внутрішню свободу, і це її пригнічувало, але й давало наснагу, десь з'являлися сили

Родина Зіни Генік-Березовської (ЛЛ. Ф. 173. Од. зб. 209)

і натхнення до експериментаторства у вихованні. Емоційна експресія сягала найвищого напруження, розпач розливався щораз гостріше, надокучливі безрадісні думки огортали тісним обручем розтривожене серце.

Тексти написані акуратним почерком, вишуканою мовою, багатою лексично і пружною за стилістикою, з правильною орфографією, розквітчаною епітетами. Ще на початках листування Михайлина, називаючи Зіну на Ви, але вже прагнучи духовного спілкування і відчуваючи в ній близьку для себе душу («Я Вас так мало знаю, але Ви мені якась рідна»), писала про свою здатність «входити в річище старої докладної епістолярної традиції» (лист від 14.07.1964) [3, од. зб. 36]. Зрештою, мова цих листів потребує детального вивчення у майбутньому, можливо навіть і з точки зору соціолінгвістики. Писав до Зіни Генрик-Березовської про неї її друг Роман Коргодський: «Листи Михайлини лише знамениті — то Ви знаєте, але ще Ви знаєте, що Михайлину Душку краще один раз побачити, ніж читати одного найкращого листа». І далі «100 листів Михасі — це вже книга» (лист від 17.07.1968) [3, од. зб. 25]. Почасти Михайлина діагностує свій внутрішній стан, і осердям сили лишається та незрима нитка, що пов'язувала її із зовнішнім, деякою мірою ще вільним суспільством («Празька весна» ще буде потім). У листі від 30.09.1965 читаємо: «Зіночко, бджілонько моя люба!.. Мені дуже часто хочеться з тобою поговорити. Я скучаю за тобою і дуже тебе люблю. І це не фраза. Особливо зараз тебе бракує. У нас невесело живеться. Наш друг, який тобі так довго не писав, ще не скоро зможе тобі написати. І не з своєї вини». «В інституті дихається важко. Та хіба в листі все напишеш». А 21.08.1965: «Не мовчи ніколи так довго, зв'язок з тобою мені вкрай необхідний. Хоч кілька слів пиши. Цілком розумію твої побоювання. Я сама вся зіткана з тривоги, побоювань і страхів. Зараз лише трохи заспокоїлася і віднайшла себе».

Своїми листами вона переборює рутинність заведеного механізму, і осердям стає творча константа; вона пише про невеличке товариство, меншість, про посвячених, що протистояли безмежному насиллю тоталітарної влади (16.10.1964): «Сьогодні одержала твого листа, Зіно рідненька, і дуже зігрів він мене. Він такий, як та сонячна лагідна теплінь, що стоїть зараз на дворі. Такий же барвистий, щедрий і трохи сумний: хотілося б затримати ці дні, не пустити додому, та це неможливо — хотілося б тебе бачити часто-часто, говорити до тебе, а між нами пролягли кордони. Моя доля, що уміє бути по відношенню до мене такою недоброю і несправедливою, в одному, спасибі їй, щедра: в друзях, в цікавих і людських людях. Їх біля мене багато, іноді аж ніби чуюся пересиченою духовно і насторожено ставлюся до нових знайомств. А ти якось відразу стала мені настільки рідною, що аж хочеться себе перелити в тебе. У нас, певно, одна група крові...»; «І ми візьмемося з тобою за руки і підемо по вузьких романтичних вуличках. Дарма, що я не люблю пива, ми зайдемо в якусь стару-стару пивнушку і вип'ємо за Іванів і скажемо: будьмо! А в той час буде Празька весна, і ми підемо слухати мою улюблену V Дворжака... Давай дуже вірити в це, і воно буде!». Так, ніби вона передбачала іншу Празьку весну. «У Івана все по-старому. Зараз він у відрядженні від журналу “Зміна”. Задоволений. Світлана із захватом працює в архіві. Гриць вставив мені у вікно нові рами, пофарбував їх і загрожує, що днями подасть мені страшний невивпачений рахунок за все. Євгена щось я давно не бачила... Я буду тобі писати, Зіно. І коли погідно на душу, і коли хмарно. Добре?» «У Львові познайомилася з товариством людей, дуже схожих на наше київське товариство: ті ж проблеми, ті ж шукання, ті ж “так” і “ні”. Є цікаві музиканти і артисти там: те, чого в нашому товаристві бракує. До речі, в Києві десь скоро має відбутися з'їзд театральної молоді. Приїжджав з Харкова Танюк, організовував... У Львові познайомилася з Іваном Миколайчуком, виконавцем ролі Івана в “Тінях” і Шевченка у “Сні”. Хлопець ще зовсім зелений (23 роки!), але приємний, вразливий, з душею... Пам'ятник Франка у Львові мені активно не подобається: без

Зіна Генік-Березовська і Михайлина Коцюбинська (ІЛ. Ф. 173. Од. зб. 209)

душі і мислі, без динаміки і натхнення. Важкий і помпезний. Гірко, що саме він стоятиме віки... І про мистецьку душу нашої епохи судитимуть по ньому... Нещодавно (уже в Києві) вся "піддюківська" компанія зібралася у Горської, щоб обговорити проекти пам'ятника на могилі Симоненка. Обговорювалися два проекти студентів Київського художнього інституту. Перші — рієта виконана в дуже абстрактно-ускладненому плані: я принаймні не відчула її зовсім. Майже всі ми прийшли до висновку, що в такому вигляді вона не годиться. По-перше, такий проект просто не затвердять. По-друге, пам'ятник якось все ж мусить промовляти до тих численних людей, які будуть приходити на могилу, а не "лякати" їх... По-третє, таке вирішення, можливо, підходило б до іншого поета, більш нервозного, ускладненого і туманного, але не для Симоненка з його виболілою і строгою простотою. Другий проект всім нам сподобався значно більше. Тригранна кам'яна брила. Одна бокова грань шліфована, друга — просто. На передньому зламі монументальна фігура жінки-матері. Руки розкинуті на обидві грані. Враження неоднозначне: може, вона обороняє, може, вона розп'ята, може, це якась стилізація хреста. Але знавці кажуть, що такий пам'ятник для кладовища може бути надто монументальний: не дивитиметься. В цю неділю хлопці поїдуть до Черкас, щоб подивитися і поміряти місце, потім подумають ще і зроблять макети, які ми і затвердимо остаточно».

У часи написання цих листів у відповідних органах вищого керівництва писалися інші документи під грифом «Таємно». У доповідній записці секретарю ЦК КП України тов. М. О. Соболю йшлося про покладання квітів до пам'ятника Т. Шевченку 22 травня 1964 року, і серед грона особистостей там фігурує прізвище М. Коцюбинської: «Взяли участь окремі діячі літератури і мистецтва, які в свій час піддавалися критиці за ідейні збочення: Б. Антоненко-Давидович — письменник, М. Коцюбинська — науковий співробітник інституту літератури АН УРСР, вищезгаданий Свер-

стюк, І. Світличний — літературний критик, Т. Цимбал — артистка Укрконцерту, І. Жиленко — поетеса, А. Горська, Л. Семикіна — художники, а також О. Бердник — письменник, Г. Тютюнник, В. Данилейко, М. Шумило — співробітники газети “Літературна Україна”, Л. Яценко, О. Пономаренко, В. Клименко, Ю. Бадзьо — співробітники інститутів мистецтва, фольклору та етнографії, мовознавства і літератури АН УРСР, Тоцька та Мартиненко — викладачі держуніверситету, Г. Зубченко, Л. Іванова, Н. Стороженко (певно, мався на увазі Микола Стороженко; інформатори робили помилки — Л. Д.) — художники, П. Бойко — диктор республіканського радіо, І. Куштенко — співробітник журналу “Хлібороб України”, Г. Волощук, Р. Доценко, М. Холодний, О. Куракса, Г. Томенко — студенти філологічного факультету та ін. Загальна кількість не перевищувала 60–70 чол. В результаті роботи ніяких виступів та аполітичних промов біля пам’ятника не було. Звертає на себе той факт, що в групі активних організаторів були люди, які ніде не працюють або перебувають на творчій роботі (І. Світличний, І. Жиленко, А. Горська, Л. Семикіна та ін.). Вони всіляко поширювали чутки, що з ними піде творча молодь та студенти, але майже вся молодь міста не знала про цю “подію”, або дала різку негативну відповідь так званим ініціаторам. 25 травня в Будинку вчителя відбувся концерт Тетяни Цимбал, організований Мінкультури та Укрконцертом. Укрконцерт розповсюдив на 100 квитків більше, ніж було наявних місць в залі. Серед присутніх були і вищезгадані... Із захопленням зустріли виконання артисткою поеми Шевченка “І мертвим і живим”, “Катерина”, поеми Драча “Вишневий вітер” (На смерть Шевченка). Після кожного виступу дарували корзину квітів. Прочитала ще твори Шевченка, Лесі Українки, закінчила віршем Шевченка “Чи зустрінемося ще знову”, а потім запропонувала всім присутнім віднести всі квіти до пам’ятника Шевченку. Пропозицію підтримали біля 50 чоловік. Очолив групу Е.Біняшевський — науковий співробітник інституту ортопедії та травматології. Після покладання квітів з 22 до 23 год. присутні співали народні пісні та пісні на слова Шевченка» [4, арк. 163–165].

Звичайно, що після цього не забарилася реакція від влади, про що в доповідній записці сказано: «Зараз комсомольські органи вживають заходи до поліпшення виховної роботи серед творчої та студентської молоді м. Києва». І відлуння в цих листах аж надто прозоре (лист від 21.08.1965): «В інституті дихається важко. Та хіба в листі все напишеш», «Не мовчи ніколи так довго, зв’язок з тобою мені вкрай необхідний. Хоч кілька слів пиши. Цілком розумію твої побоювання. Я сама вся зігнана з тривог, побоювань і страхів. Зараз лише трохи заспокоїлася і віднайшла себе».

Але Михайлину надихали і підтримували друзі, яких вона називала в листах пестливими іменами, часто там фігурує «Драчик», який «максимально радий», що в нього народився син Максим. Світ тоді переповнювався розкутими відтінками, а спрагла до всього нового натура Михайлини розправляла до польоту крила. Непевність і нервозність зникали, натомість темпераментний і запальний характер кликав до чогось змістовного, сутнісного. Мала крицевий характер, ніщо не могло змусити її поступитися принципами, навіть загроза опинитися на вулиці без роботи. Із гідною упертістю стояла на своєму, коли її намагалися зігнути науковими аргументами. У свій спосіб вона протистояла системі навіть тоді, коли й не бачила особливих перспектив перемоги.

Оркестровка почуттів вилувалась у гармонію довкілля, і достатньо було невеликого поштовху, як усе бриніло творчим запалом, а химерні зигзаги долі сприймалися непорушно спокійно і відсторонено, навіть з деякою самоіронією.

Завбачливо провокуючи Зіну на відповідь, вона вочевидь і не потребувала відповіді, хоча для Михайлини це була ниточка, яка не давала їй впасти, розчаруватися і зневіритися у собі. Вона щоразу виявляла захоплення Зіною і як подругою, а як науковцем. То був той рідкісний тандем, який існував між двома спорідненими

особистостями, хоч і роз'єднаними тисячами кілометрів. Та справа не так у відстані, як у відмінності самих умов життя, у родинних взаєминах. Зінив західний світ приваблював свободою і був діаметрально протилежний совєтсько-українській дійсності, де нав'язувалися свої правила гри. Початок 70-х. Прокотилася хвиля арештів української інтелектуальної еліти. Не оминуло це і друзів Михайлини. Тобто це стосувалося насамперед друзів. Михайлина потерпала од розпачу. За таких обставин люди перевіряються на міцність.

Своїми листами Михайлина створила химерний світ, за ширмою якого крилася добровільна чи недобровільна ізоляція, це віддзеркалення того, як вона та її друзі сприймали виклики доби. Листи скорочували відстань, розраювали скутою німотою самотинню простір, упорядковували хаотичні думки, зрештою підтримували, налаштували на спокійний погляд на себе збоку.

Михайлина Коцюбинська стала відомим представником покоління 60-х, яке прагнуло вийти із зашкарублого, покритого пліснявою простору, відчуваючи фальш у галасливому лементі, що вирував довкола від чинуш різних мастей — од партійних босів до творчої еліти. Бунтівна молодь не вкладалася в формат офіційного мистецтва і виходила за межі прийнятих законів. Виходила за ці межі концептуально, з точки зору національних основ формотворчості. І вкотре тоді було поставлено питання: а що є власне українська ідентичність? Врешті вони стали тими, хто запропонував ідею поєднання національного і соціального. Шістдесятники, яких, зрештою, неможливо увіпхнути в тісні хронологічні межі та збіднити переліком імен, своїм спротивом не давали суспільству заснути летаргійним сном, вони прагли руху і спонукали до цього інших. Їхнє життя — то зразок гідного подиву чину. Бо за тих умов майже неможливо було виборсатися із плетива інтриг, стежень, доносів. А тому у них були досить напружені стосунки із довкіллям. Саме тоді, тобто 15 листопада 1967 року, «судова колегія в кримінальних справах Львівського обласного суду розглянула справу по обвинуваченню Чорновола в скоєнні злочину постановою 187-І КК УРСР». І що ж йому інкримінувалося? В документі йдеться: «Чорновіл 20 квітня 1967 року написав “твір” під назвою “Лихо з розуму”, в якому зводив наклеп на радянську дійсність, діяльність судово-слідчих органів, брав під захист осіб, засуджених в свій час за антирадянську пропаганду, зокрема Богдана Гориня, Михайла Гориня, Мирослави Зваричевської, Михайла Масютки, Ярослава Менкуша, Валентина Мороза, Михайла Осадчого та інших. При допомозі родичів і знайомих цих осіб він зібрав про них певні відомості і доводив нібито вони засуджені незаконно». Звертає на себе увагу риторика цього документа, де надто цинічно і презирливо береться в лапки слово «твір», заперечуючи саме право на жанрове означення тексту Чорновола. Його друзі, а це Іван Дзюба, Іван Світличний, Надія Світлична, Ліна Костенко, Алла Горська, апелюючи до вищих органів влади, написали офіційного листа П. Ю. Шелесту, зробивши копії головам Спілок письменників і художників — відповідно О. Гончару, В. Касяну та іншим офіційним особам, де зазначили, що «суд виніс найбільше покарання — 3 роки ув'язнення у виправно-трудовах таборах» і «це скидається на особисту помсту, розправу наділених владою осіб над людиною, що по-інакшому думає і наслідують своє конституційне право» [4, арк. 103]. І до цього листа додали заяву самого Чорновола та текст його останнього слова на суді. Судді вміло вдавалися до пересмикування фактів. Ніхто не міг перейти за умовну квадратуру канонів, а тому нав'язувався навіть спосіб мислення. До руху за визволення дисидентів активно долучалася і Михайлина Коцюбинська.

Цитуємо далі (лист від 6.04.1965): «Якийсь дуже важкий у мене настрій. Чуюся дуже осамотнена і без якогось ґрунту в житті... Так аж навіть маю нервові виснаження», «Вчора був дуже цікавий вечір пам'яті художника Петрицького. Пізенько

робимо для себе відкриття! А який художник! А скільки його речей загинуло! Суцільні А...!» [3, од. зб. 37].

Вона фактично провела демаркаційну межу між суспільством з тюремною системою і людьми спротиву. Деякі листи просто вибухають емоційним напруженням, ця боротьба була не просто політичною, а екзистенційною, буттєвою. На кін історії вийшло покоління зі своєю системою моральних і духовних цінностей. Спільнота розпалася на кілька таборів, тих кого історія зачіпала до кісток, почувалися громадянами.

У тексті листів угадується конфлікт між закладеною у партійно-кадебістською системою і високорозвиненими інтелектуальними потребами в духовному й національному розвитку. Перша сторона конфлікту — розгалужена сітка приписів, вказівок, правил, норм, стежень, доносів, резолюцій, пояснень, застережень, публічних таврувань. Друга сторона конфлікту — духовна особистість, в якій закладено пластичність, потребу внутрішньої і зовнішньої свободи, стихію енергетичного пориву, нескореність. Зрештою, саме друге і є запорукою психічного здоров'я особи, ширше — суспільства, нації, збереження індивідуальності, потреби творення. Зречення цього психічного стану призводить до знеособлення, а відтак — духовної смерті. Тому у своїх листах Михайлина Коцюбинська досягає відчуття лету, вона заходить джерело екстатичного задоволення внутрішньої рівноваги, що дає їй сили вистояти у боротьбі з владою. Принаймні таку модель її поведінки ми можемо припустити. Листи дають змогу простежити етапи її життя на тлі суспільних катаклізмів, оскільки нічого спокійно драматичного у її існуванні апріорі не могло бути. Вона належала до тих, яких не зносило на узбіччя, бо вони були закоріненими в правічні основи суспільного українського поступу, наповнювалися духом самої землі.

У листах Михайлина Хомівна вийшла за межі тексту, вона сама собі створила дистанційований від невігластва і зашореності світ, з екзистенційною духовною основою, перевершивши буття, перетнувши обмеження політичної і правової системи, збудувавши внутрішню гармонію. Торкаючись політичних і соціальних реалій, вона так чи інакше віддзеркалювала проблеми сучасного їй суспільства, але при цьому творила свої коди, імпресіоністично візуалізувала на свій лад, іноді із саркастичними нотками, стереотипи зашкарублого мислення. І в цьому виявляється концептуальний глибинний погляд на саме життя, де немає місця фальші, а є простір до вільного вияву з широким емоційним діапазоном почуттів, на які здатна творча особистість у часи злету і водночас у часи падіння. Таких людей, які не відчували себе вторинними, ніколи не зносить на узбіччя, вони формують і ліплять себе щодня — у стосунках із суспільством і собою. Їхні психологічна стійкість і внутрішня сила дали їм змогу торкатися сокровеного, їхня правда життя дала поштовх на майбутній розвій в українському громадянстві.

Листи у руках сьогоденішнього дослідника є певним прийомом, що активізує історичну пам'ять, уточнює деякі моменти, наповнює їх суб'єктивними враженнями, що, пройдені крізь серце, лише збагачують сухі історичні факти авторською позицією, людськими пристрастями, набувають обертонів суголосся із сучасністю. Це своєрідна ілюстрація шістдесятих років, насичена численними алюзіями, роздумами, ідеями, перспетивами.

На перше місце шістдесятники висували питання національної ідентичності. Саме це і вирізняє українських шістдесятників з-поміж інших нескорених митців, тих, хто також творив в умовах несвободи, в умовах тиску на особистість. Повсякчас вони мали примиритися з дійсністю, від них вимагали пошани до символів тоталітаризму. Це була чітко налагоджена система стеження за всім, що відбувалося або мало відбутися. Люди були фактично гвинтиками, які працювали лише з дозволу

всевладної імперської машини. Доповідалося нагору про все, що діялося, розроблялися плани вищого керівництва щодо проведення різних заходів, а тим більше культурно-ідеологічних. Стежилося за тим, щоб ці плани незрушно виконувалися, спрямовувався хід роботи у потрібне русло, робилося все для того, щоб не дати змоги вийти з-під контролю хоча б якимсь питанням. Буквально на кожній ієрархічній сходинці передавалися звіти нижчих чиновників вищому керівництву. Переглядаючи величезний масив документів партійного керівництва, зокрема тих, що стосуються загальних культурних та літературних явищ, вражає сама кількість осіб, задіяних тоді в цій державній машині стеження, контролю, карання, заохочення. Невгодних усували різними шляхами, правильних заохочували різноманітними поїздками за кордон, відзначали нагородами, давали змогу виступати на державному офіційному рівні.

Висновки. Доторкнувшись до цих послань у вічність, як читач зазначу: це живе доповнення до біографії не лише самої авторки, а й біографії цілої епохи шістдесятництва. Динамічність описуваних подій захоплює своїм внутрішнім напруженням, це пам'ять, яку Михайлина Коцюбинська свідомо лишила після себе, бо не лише була ініціаторкою перевезення цих листів, вона сама їх описала і зробила автокоментар до них. Не побоялася оголити душу перед нащадками, і це вдвічі дивує. Дружні листи далекі від офіціозу, етикету, вони віють щирістю, спонукають до продовження розмови, іноді вона так прагне підтримки, іноді просто в розпачі від арештів друзів, про що сповіщає езоповою мовою. Отже, крім фактичної інформації, яку з надзвичайною обережністю викладала Михайлина Коцюбинська, є ще й автокоментарі на події, рефлексії почуттів, дуже рідко скарги, але часто — звиряння у своїх думках і переживаннях. І цей архівний фонд потребує детального і всебічного вивчення.

Література

1. Відкритий архів: Щорічник матеріалів та досліджень з історії модерної української культури / Ред.-упоряд. С. Захаркін. Київ: Критика, 2004. Т. I. 752 с.
2. Коцюбинська М. Х. Зіна Генік-Березовська, знайома й незнама // Коцюбинська М. Х. Мої обрії: В 2 т. Київ: Дух і літера, 2004. Т. 2. 386 с.
3. Відділ рукописів і текстології Інституту літератури НАН України. Ф. 201.
4. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 5894. Арк. 163–165.

References

1. Vidkrytyi arkhiv: Shchorichnyk materialiv ta doslidzhen z istorii modernoi ukrainskoi kultury [An Open Archive: A Yearbook of Proceedings and Research Works on the History of the Modern Ukrainian culture] / Red.-uporiad. S. Zakharkin. Kyiv: Krytyka, 2004. T. I. 752 s.
2. Kotsiubynska M. Kh. Zina Henyk-Berezovska, znaioma y neznana [Kotsiubynska M. Zina Henyk-Berezovska, Familiar and Unknown] // Kotsiubynska M. Kh. Moi obrii: V 2 t. [Kotsiubynska M. My Horizons: In 2 volumes.] Kyiv: Dukh i litera, 2004. T. 2. 386 s.
3. Viddil rukopysiv i tekstolohii Instytutu literatury NAN Ukrainy [The Department of Manuscripts and Textology of the Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine]. F. 201.
4. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy [Central Stat Archive of the Non-Governmental Organizations of Ukraine]. F. 1. Op. 24. Spr. 5894. Ark. 163–165.

Дрофань Л. Екзистенція писем Михайлины Коцюбинской к Зине Генік-Березовской

На матеріалі переписки літературоведа і шестидесятниці Михайлины Коцюбинской с чешским ученым-украинисткой Зиной Генік-Березовской исследуется общественно-политическая жизнь Украины 1960-х годов, культуротворческие и национальные инициативы дея-

телей искусства и науки, движение сопротивления украинской интеллигенции. Сквозь призму эпистолярного жанра освещается жизнь и творчество М. Коцюбинской в обозначенный период. На основе рассекреченных материалов прослеживается, как отобразались действия деятелей искусства — диссидентов на партийно-документальной иерархической системе.

Ключевые слова: движение сопротивления, деятели искусства — диссиденты, рассекреченные материалы, партийно-кагебистская система наблюдения, публичные клеймления.

Drofan L. Existential Nature of Correspondence between Mykhailyna Kotsiubynska and Zina Genyk-Berezovska

The social and political life of Ukraine of the 1960s is investigated on the basis of correspondence between Mykhailyna Kotsiubynska and Zina Genyk-Berezovska, a Czech scientist. The cultural and national initiatives of artists and scientists, resistance movement of the Ukrainian intelligentsia is described. The life and work of Mykhailyna Kotsiubynska are shown through the lense of the epistolary genre. Research of the unclassified documents showed how actions of the dissident artists were reflected in the documents of the party hierarchy system.

Keywords: resistance movement, dissident artists, unclassified documents, KGB surveillance system, public scrutiny.